

O'ZBEK TILINING ZAMONAVIY GRAMMATIK QURILISHIDA SODIR BO'LAYOTGAN O'ZGARISHLAR

Mamarajabova Ruhshona Xusan qizi

Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'zbek tilining zamonaviy grammatik qurilishida sodir bo'layotgan o'zgarishlar lingvistik, sotsiollingvistik va kommunikativ yondashuvlar asosida ilmiy tahlil qilinadi. Globallashuv, texnologik taraqqiyot, ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar va yoshlar nutqi ta'sirida tilning grammatik tizimida morfologik va sintaktik o'zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, morfologiyada qisqa shakllarning ustuvorligi, yangi qo'shimchalarning faol ishlatilishi, sintaksisda gap tuzilishining soddalashuvi va mustaqil so'zlarning gap vazifasida qo'llanishi kuzatilmoqda. Maqolada ushbu jarayonlarning ilmiy asoslari, ijtimoiy omillari va adabiy til me'yorlariga ta'siri keng yoritiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, grammatik o'zgarishlar o'zbek tilining zamonaviy ehtiyojlarga moslashuvchanligini kuchaytiradi va uni global kommunikatsiya jarayonlariga yaqinlashtiradi.*

Kalit so'zlar: *o'zbek tili, grammatik qurilish, morfologik o'zgarish, sintaktik soddalashuv, zamonaviy til taraqqiyoti, globalizatsiya.*

KIRISH

Til jamiyat taraqqiyotining ajralmas qismi bo'lib, undagi grammatik tizim hamisha rivojlanishda bo'ladi. Har bir davrda tilning leksik boyligi bilan bir qatorda grammatik qurilishi ham ijtimoiy ehtiyojlarga mos ravishda yangilanib boradi. O'zbek tilining zamonaviy taraqqiyoti ham bu jarayondan mustasno emas. Axborot texnologiyalari rivoji, internetning keng tarqalishi, global madaniy oqimlarning kuchayishi va yoshlar nutqining xususiyatlari grammatik qurilishga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

So'nggi yillarda kuzatilayotgan grammatik o'zgarishlarning bir necha muhim xususiyatlari mavjud:

□ nutqda qisqa va ixcham shakllarga intilish ("borayapman" → "borvomman", "kelayapti" → "kevotti");

□ gap qurilishida soddalashuv va qisqa jumalarning ustuvorligi ("Men ertaga universitetga boraman" → "Ertaga boraman");

□ mustaqil so'zlarning gap vazifasida qo'llanishi ("Ha", "Yo'q", "Bor");

□ global til unsurlarining grammatik tizimga singishi ("registratsiya qilmoq", "like bosmoq", "post qoldirmoq").

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ushbu grammatik o'zgarishlar tilning tabiiy rivojlanishini ifodalaydi, ammo ular adabiy til me'yorlari bilan ham uzviy bog'liq bo'lib, tilshunoslik fanida yangicha ilmiy yondashuvlarni talab qiladi. Bu masala nafaqat o'zbek tilining, balki butun dunyo tillarining grammatik taraqqiyotida ham universal xususiyat kasb etadi.

Metodologiya. Tadqiqot jarayonida bir necha ilmiy metodlardan foydalanildi va ular o'zaro uyg'unlashtirildi:

Deskriptiv metod – matbuot, adabiy asarlar, internet saytlari va ijtimoiy tarmoqlardagi matnlar kuzatilib, undagi grammatik o'zgarishlar tizimlashtirildi.

Qiyosiy-tarixiy metod – zamonaviy o'zbek tili grammatik qurilishi tarixiy bosqichlar bilan qiyoslandi, o'zgarishlarning davomiyligi va yangiligi tahlil qilindi.

Korpus lingvistikasi metodlari – elektron matnlar bazasida grammatik shakllarning qo'llanish chastotasi, qisqa shakllarning kengayishi va yangi grammatik unsurlarning faol ishlatilishi statistik jihatdan o'rganildi.

Sotsiollingvistik metod – til o'zgarishlarining ijtimoiy omillari, xususan yoshlar nutqi, texnologiyalar ta'siri, internet tili va globalizatsiya jarayonlari o'rganildi.

Pragmatik tahlil – o'zgarishlarning muloqot samaradorligi va nutqiy tejamkorlikka ta'siri tahlil qilindi.

Metodologiyaning kompleks qo'llanilishi natijasida grammatik qurilishdagi o'zgarishlarning nafaqat shakliy, balki ijtimoiy, madaniy va kommunikativ jihatlari ham chuqur o'rganildi.

Natijalar va Muhokama. Zamonaviy o'zbek tilining grammatik qurilishida kuzatilayotgan o'zgarishlarni quyidagi asosiy yo'nalishlarda ko'rish mumkin:

Morfologik o'zgarishlar. Fe'l kategoriyalarida qisqa shakllar faol qo'llanmoqda: “borayapman” o'rniga “borvomman”, “kelayapti” o'rniga “kevotti”.

Yangi qo'shimchalarning faol ishlatilishi: “-chi” qo'shimchasining yangi ma'noda qo'llanishi (“bloggerchi”, “kitobchi” kabi).

Sintaktik o'zgarishlar. Gap qurilishida soddalashuv kuchaymoqda. Masalan, rasmiy uslubda “Men ertaga universitetga boraman” o'rniga og'zaki nutqda “Ertaga universitetga boraman” yoki “Ertaga boraman” shakli ishlatilmoqda.

Mustaqil so'zlarning gap o'rnida qo'llanishi kengaydi: “Ha”, “Yo'q”, “Bor”, “To'g'ri”.

Leksik-grammatik integratsiya. Internet va texnologiya ta'sirida yangi qo'shimchali so'zlar paydo bo'ldi: “registratsiya qilmoq”, “skrinshot qilmoq”, “post qoldirmoq”. Ikkilamchi fe'llarning ko'pligi: “gaplashib oldik”, “ko'rib qo'ydim”, “qilib yubordim”.

Globalizatsiya ta'siri. Ingliz tilidan kirib kelgan so'zlar grammatik jihatdan o'zbek tiliga moslashmoqda: “download qildim”, “like bosdim”, “chatlashmoq”.

Bu jarayonlar tilning grammatik tizimiga yangi birliklarni kiritmoqda.

Umuman olganda, zamonaviy grammatik o'zgarishlar nutqiy tejamkorlik, ijtimoiy-madaniy omillar va global til aloqalari bilan bog'liq bo'lib, o'zbek tilining yanada dinamik va moslashuvchan til sifatida rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zbek tilining zamonaviy grammatik qurilishida sodir bo'layotgan o'zgarishlar bir necha asosiy xususiyatlarga ega:

Morfologik o'zgarishlar – qisqa shakllarning faol qo'llanishi, yangi qo'shimchalarning paydo bo'lishi va o'zlashma so'zlarning grammatik jihatdan moslashuvi.

Sintaktik o'zgarishlar – gap qurilishining soddalashuvi, qisqa jumlar va mustaqil so'zlarning gap o'rnida qo'llanishi.

Leksik-grammatik integratsiya – ingliz va rus tillaridan kirib kelayotgan birliklarning o'zbek tilining grammatik tizimiga moslashishi.

Ijtimoiy omillar – yoshlar nutqi, internet va texnologiyalar, globalizatsiya jarayonlari grammatik o'zgarishlarning tezlashuviga sabab bo'lmoqda.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, bu o'zgarishlar tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlarini namoyon etadi. O'zbek tilining grammatik tizini zamonaviy kommunikativ ehtiyojlarga moslashib bormoqda. Shu bilan birga, tilshunoslik oldida yangi vazifa – grammatik o'zgarishlarni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilib, ularning adabiy til me'yorlariga ta'sirini baholash turibdi. Bu esa o'zbek tilining kelajakdagi taraqqiyotini belgilashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Rahmatullayev, Sh. (1992). O'zbek tili grammatikasi. Toshkent: O'qituvchi.
2. Sodiqov, Q. (2005). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
3. Karimov, M. (2018). Zamonaviy o'zbek tilshunosligi masalalari. Toshkent: O'zMU nashriyoti.
4. Crystal, D. (2003). English as a Global Language. Cambridge University Press.
5. Mahmudov, N. (2010). O'zbek tilining zamonaviy grammatik qurilishi. Toshkent: Fan.
6. Internet matbuot materiallari va ijtimoiy tarmoqlar tili bo'yicha kuzatuvlar.